

PODNIKATELSTVÍ A KONKURENČNÍ TRŽNÍ PROCES V RAKOUSKÉ ŠKOLE A V DÍLE J. A. SCHUMPETERA

Milan ŘÍKOVSKÝ, Vysoká škola ekonomická a Česká národní banka, Praha

1. Podnikatel v dějinách ekonomických teorií

Rozpad socialistického ekonomického uspořádání ve střední a východní Evropě vedl k opuštění systému centrálního plánování. Systém direktivního řízení ekonomiky byl s většími či menšími úspěchy nahrazován svobodným tržním hospodářstvím, kde úlohu hlavního koordinátora ekonomiky převzal od vlády svobodný trh. Vlády, ač mnohdy velmi neochotně, ustupovaly v ekonomické oblasti ze svých pozic a jejich úlohu začali přebírat podnikatelé. Všeobecně se očekávalo, že podnikatel a jeho soukromá iniciativa se stanou hlavním faktorem ekonomického rozvoje a růstu životní úrovně.

V této souvislosti je poněkud překvapivé, že se v ekonomické teorii koncepci podnikatele věnuje relativně málo místa. Podnikatel, podnikání či podnikatelství patří v ekonomické teorii k neprávem opomíjeným a nedoceněným pojmům. Ačkoli v historii ekonomického myšlení není postava podnikatele ničím novým, dodnes neexistuje pro podnikatele jednotná definice.¹ Dokonce existují různé názory na to, zda je podnikatelství výrobním faktorem či zda vůbec existuje skutečná potřeba pro koncept podnikatele v ekonomické teorii. Vymezení úlohy podnikatele a jeho funkcí není dosud teoreticky uspokojivě vyřešeno. Obzvláště v dnešním integrovaném světě velkých akciových společností je obtížné identifikovat, kde přesně bychom měli podnikatele hledat a v čem jeho úloha spočívá.

Podle Schumpetera, autora významné encyklopedie dějin ekonomických teorií, byl pařížský bankéř Cantillon (1680 – 1734) vůbec první, kdo použil termín podnikatel a zdá se, že pochopil možnost oddělení funkce podnikatele od ostatních výrobních faktorů v ekonomické sféře (viz Schumpeter, 1994). Na rozdíl od Cantillona Adam Smith nerozlišoval úlohu podnikatele od organizátora práce, půdy a kapitálu, což nutně vytváří dojem, že jakmile jsou tyto výrobní faktory shromážděny, podnik sám o sobě funguje. Smithovo vnímání podnikatele později vedlo k pojetí podnikatelské funkce, jak je chápána v neoklasické teorii. J. B. Say ve svém díle *Treatise* (poprvé vyšla v r. 1803) přisoudil podnikateli především úlohu kombinování výrobních faktorů. Prokázal i jistou dávku porozumění při odlišení funkce podnikatele od funkce pouhého organizátora. Naproti tomu v konceptech D. Ricarda a K. Marxe podnikatel zcela mizí a je nahrazen kapitalistou, jehož hlavní úloha spočívá ve vlastnictví fyzických výrobních prostředků. Marx kladl metodologicky hlavní důraz na objevení objektivních zákonů, což logicky ponechává minimální prostor pro odlišení funkce podnikatele od kapitalisty (viz Dow, 1996).

S výjimkou přístupu J. B. Saye neexistovala v klasické ekonomii, obzvláště v její dominantní britské verzi, žádná zvláštní funkce podnikatele. Klasičtí ekonomové implicitně spoléhali na kapitalistu, který zajišťoval plnění úkolů, jež jsou

1) Pro označení podnikatele byl do anglického jazyka přejat francouzský termín „entrepreneur“, jehož německým ekvivalentem byl termín „Unternehmer“.

dnes všeobecně považovány za podnikatelské. Podíl zisku na důchodu, který vydělával kapitalista v klasické ekonomii, proto ve skutečnosti odpovídá spíše tomu, co bylo později v neoklasické ekonomii označeno jako úrok z kapitálu. Pro klasické ekonomy neexistoval žádný čistý podnikatelský zisk (pure entrepreneurial profit), protože v jejich teorii neexistovala žádná čistá podnikatelská úloha (pure entrepreneurial role). Až příchod marginalistické revoluce a rozvoj neoklasické teorie trhu umožnil ekonomům lépe ocenit význam podnikatele, který pořizuje služby výrobních zdrojů (včetně služeb kapitálu), aby vyráběl zboží, jež se prodává spotřebitelům.

Otázku odlišení podnikatele od kapitalisty a jeho zisku od úroku později částečně rozpracoval Marshall, avšak i on chápal pod podnikatelskou funkcí především funkci organizační (viz Shand, 1984). Podle Schumpetera (tamtéž) ani představitelé staré generace rakouské školy teorii podnikatele příliš neobohatili. Toto hodnocení se zdá být poněkud příkré. Schumpeter se podle významného představitele mladší generace rakouské školy I. Kirznera dopouští přinejmenším nespravedlnosti vůči C. Mengerovi. Kirzner (1979) sice uznává, že v Mengerově díle nenajdeme žádný větší promyšlený rozbor podnikatelství, zároveň však dokazuje, že si byl Menger hluboce vědom takových témat jako jsou znalosti, podnikatelský omyl, podnikatelská „ostrážitost“ (alertness) a jen se mu nepodařilo uchopit je způsobem, který chápe trh jako „proces objevování“, což později učinil zejména Hayek a Mises.

Během 80. a 90. let 19. století vznikla celá řada článků pojednávajících o podnikatelské úloze. V této době vyvinuli američtí teoretici J. B. Clark a F. B. Hawley teorie čistého zisku, na jejichž základě F. Knight později postavil svoji teorii podnikatelského zisku. Ve své knize *Risk, Uncertainty and Profit* (1921) se věnoval především vymezení nejistoty v ekonomii a její úloze při vzniku zisku a v této souvislosti se hlavní součástí jeho teorie stala i koncepce podnikatelství. J. A. Schumpeter, který je často, i když ne vždy zcela oprávněně, řazen mezi představitele rakouské školy,²⁾ v tomto období představil svou vlastní teorii podnikatele. Jeho teorie je charakteristická svým viděním a chápáním kapitalistického procesu.

2) J. A. Schumpetera ovlivnil Böhm-Bawerk idejemi rakouské školy. Tento vliv byl u Schumpetera patrný především v počátcích jeho tvůrčího období, tj. v době, kdy zformoval svou teorii podnikatele. Jeho teoretický přístup však nebyl s rakouskou školou vždy zcela slučitelný. Metodologický rozdíl mezi Schumpeterem a rakouskou školou se projevil již ve známém „sporu o metodu“ (Methodenstreit), který propukl v 80. letech 19. století mezi představiteli rakouské a německé historické školy. Zakladatel rakouské školy C. Menger v tomto sporu obhajoval tezi, že teoretické poznání ekonomických jevů, založené na abstraktně deduktivní metodě zkoumání, nemůže být nahrazeno poznáním historickým, které dává jednotlivý popis hospodářských jevů. J. A. Schumpeter, ačkoli nebyl přímým účastníkem této diskuse, zaujal spíše pozici „metodologické tolerance“. Zformuloval tezi, že žádná metoda nemůže být všeobecně dobrá nebo špatná, a proto si žádná strana sporu nemůže nárokovat vítězství. Schumpeterův postoj dobře charakterizuje následující tvrzení: „Kdy konečně přijde den, kdy všichni pochopí, že moře faktů má různé aspekty, které vyžadují rozmanité způsoby přístupu“ (Schumpeter, 1914, s. 2108). Schumpeter byl pevně přesvědčen, že každá metoda má určité použití při analýze ekonomické reality. Zdůvodňoval to tím, že jsou případy, kdy je možno použít právě jen historickou metodu, v jiných případech lze podle něj použít zase jen metodu abstraktní dedukce. Schumpeterův přístup byl v tomto smyslu spíše syntézou různých teoreticko-metodologických přístupů, a proto není zcela vhodné považovat jej za stoupence rakouské školy. Schumpeter navíc zdůrazňoval větší poznávací význam matematických metod jako analytického nástroje vědeckého poznání v ekonomii, čímž se ostře odlišoval od pozic rakouské školy (viz Říkovský, 2001). Plně podporoval matematizující tendence v ekonomii, a proto stál nejen u vzniku Ekonometrické společnosti, ale v letech 1937-1941 byl dokonce jejím prezidentem. Ekonomická věda má podle něj mnohem blíže k přírodním vědám než k vědám společenským, což představuje přístup s názory rakouské školy obtížně slučitelný. Jeho postoj k matematice je konzistentní s přístupem lausannské školy. Jejím hlavního představitele L. Walrase dokonce považoval za největšího ekonoma všech dob (viz Schumpeter, 1933).

Osoba podnikatele je, podle Schumpetera (1987), bezprostředně spojena s inovacemi, které narušují statickou ekonomickou rovnováhu.

S Walrasovským konceptem všeobecné rovnováhy se objevila možnost, že by byl zisk v rovnováze zcela eliminován, čímž vznikl model rovnováhy bez zisku. Tento způsob analýzy tržního hospodářství byl použit při zkoumání ekonomické efektivnosti socialismu ve známé meziválečné debatě o socialistické kalkulaci (blíže viz Říkovský, 2002). S tímto přístupem představitelé rakouské školy rozhodně nesouhlasili. Hlavním důsledkem debaty o možnosti ekonomické kalkulace za socialismu bylo posílení zájmu představitelů neorakouské školy – Misesa, Hayeka, Rothbarda a Kirznera – o analýzu trhu jako dynamického procesu podnikatelského objevování. V souladu s tím zkoumá neorakouská škola skutečnou povahu zisku, který chápe jako základní složku podnikatelského procesu a nikoli jako reziduum či přebytek získaný na základě vykořisťování. Ukazuje se, že teorie podnikatelského objevování poskytuje klíč k vysvětlení fungování trhů způsobem, který se odlišuje od přístupu ekonomie hlavního proudu, a že jsou navíc její implikace pro hospodářskou politiku v ostrém rozporu se všeobecně přijímanými názory.

V této stati objasním přístup moderní rakouské ekonomie k teorii trhu jako procesu založenému na podnikatelském objevování. Hlavní důraz kladu na shrnutí a vysvětlení kritických poznámek představitelů moderní rakouské ekonomie vůči rovnovážným neoklasickým modelům a objasnění tržního procesu v rámci „dvojitého“ konceptu čisté (nevědomé) neznalosti (sheer ignorance) a podnikatelského objevování. V závěru stručně představím hlavní alternativní přístupy k podnikatelskému tržnímu procesu prezentované v rámci rakouské školy.

2. Formování teorie podnikatelského tržního procesu v rakouské škole a simultánně vznikající kritika teorie hlavního proudu

Byli to zejména představitelé rakouské školy, kteří se podíleli na objevování podnikatelství v ekonomické teorii. Carl Menger, zakladatel rakouské školy, již ve svých *Principles of Economics*,³⁾ věnoval významnou pozornost přinejmenším funkci podnikatele. V této souvislosti napsal:

“Proces transformace statků vyššího řádu na statky nižšího, resp. prvního řádu...musí být vždy plánován a řízen s vědomím ekonomické účelnosti nějakým ekonomizujícím jednotlivcem. Tento jednatel musí provést ekonomické výpočty...a musí reálně shromáždit a zkombinovat statky vyššího řádu, včetně služeb technického personálu pro potřeby výroby...Podnikatelská aktivita zahrnuje: a) získávání informací o ekonomické situaci; b) ekonomická kalkulace, tj. nejrůznější výpočty, jež musí být provedeny, aby výrobní proces byl efektivní; c) volní akt, na jehož základě jsou statky vyššího řádu přiděleny jednotlivým výrobním procesům; d) dohled nad prováděním výrobního plánu tak, aby byl realizován neekonomičtějším způsobem“ (Menger, 1981, s. 159-160).

Menger charakteristickým subjektivistickým způsobem zdůraznil prvek informací a volního jednání ve funkci podnikatele, ale na rozdíl od Schumpetera i pozdějších představitelů rakouské školy viděl výkon podnikatelské funkce jako pouhý zvláštní druh služby výrobního faktoru práce (1981). O významu podnikatelství v Mengerově teorii⁴⁾ svědčí i to, že během 80. let 19. století inspirovaly Mengerovy přednášky jeho dva studenti (Mataju a Grosse) k vypracování svých disertačních prací na téma úlohy podnikatele.

3) Tato kniha byla poprvé vydána v roce 1871 pod názvem *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*.

4) Mezi historiky ekonomického myšlení však dodnes existuje spor o význam Mengerovy práce pro další vývoj teorie podnikatele v rakouské škole.

V období před první světovou válkou by historici ekonomického myšlení sice uznali význam příspěvku rakouské školy při formování teorie podnikatele, ale pravděpodobně by v té době nepovažovali teorii podnikatele za doménu rakouské školy. V tomto období existovala celá řada předválečných článků příslušníků jiných ekonomických škol, které se vyjadřovaly k úloze podnikatele. Naprostý předitel v zájmu o teorii podnikatele a v jejím rozvoji představuje debata o socialistické kalkulaci, která proběhla mezi dvěma světovými válkami. Na jedné straně stáli ekonomové silně ovlivnění rakouskou tradicí ekonomického myšlení Mengera, Wiesera a Böhm-Bawerka, kteří nevěřili, že socialismus a centrální plánování může zlepšit ekonomický výkon systému, jenž je založen na instituci soukromého vlastnictví a svobodných trhů. Na druhé straně stáli někteří neoklasiké ekonomové, kteří byli kritičtí k fungování svobodného tržního hospodářství, protože považovali schopnost tohoto systému dosáhnout spravedlivou distribuci majetku a důchodu za příliš omezenou. Upřednostňovali socialismus před kapitalismem, neboť věřili, že socialismus dokáže eliminovat tržní nedokonalosti, které nacházeli v kapitalistickém světě. K socialismu vzhlíželi s vírou a nadějí, želepší fungování trhů. Kapitalismus byl pro ně nepřijatelný, protože se nevyrovnal ideálu dokonalé konkurence. Stručně řečeno, walrasový model dal vzniknout myšlence „plánování“ dokonalé konkurence, která zajišťuje optimální alokaci zdrojů, což ve skutečnosti svobodné tržní hospodářství nemůže nikdy dokázat. Tento model současně poskytl naději na odstranění nenáviděných zisků, jejichž jedinou funkcí bylo „obohacení kapitalistické třídy“.

Debata o socialistické kalkulaci byla významným katalyzátorem vývoje a formování moderního pohledu rakouské ekonomie na trh jako konkurenční proces podnikatelského objevování (blíže viz Říkovský, 2002). Nejvýznamnějším výsledkem tohoto ekonomického sporu bylo další rozvinutí ekonomické teorie. Israel Kirzner k tomu uvádí:

“Výsledkem živé meziválečné debaty [o socialistické kalkulaci] bylo, že představitelé rakouské školy...byli motivováni k tomu, aby s větší pečlivostí identifikovali ty aspekty jejich porozumění tržnímu procesu, které jejich kritici dostatečně nepochopili. Tento proces nebyl pouze procesem rostoucí přesnosti artikulace tržního procesu, ale byl hlavně procesem zlepšení vlastního porozumění problému ekonomické dynamiky...s postupně se vyvíjející artikulací moderní pozice rakouské školy současně probíhal paralelní proces rozvoje konzistentněji formulované walrasovské neoklasické pozice“ (Kirzner, 1988, s. 2).

Působení těchto procesů vedlo k tomu, že se rakouská škola vydělila z proudu neoklasické ekonomie. Zatímco do 30. let 20. století byla práce představitelů rakouské školy chápána spíše jako jedna varianta dominantního raného mainstreamového přístupu, který je volně označován jako neoklasický, od 40. let je mezi neoklasickou a rakouskou ekonomikou patrný již výrazný rozdíl. Práce Misesa a Hayeka posunula rakouskou tradici směrem, který se ostře odchyloval od neoklasické mikroekonomie hlavního proudu. Zatímco trh je v neoklasické ekonomii (tj. v neoklasice v užším slova smyslu) velmi často pojímán jako statický, vnímaný víceméně prismatem modelu všeobecné rovnováhy, rakouská škola ho v té době začala již zcela explicitně chápat jako dynamický proces podnikatelského objevování. Během tohoto období se stala teorie trhu jako konkurenčního procesu podnikatelského objevování výhradní doménou rakouské školy. Do roku 1950 Mises a Hayek vyvinuli své vlastní přístupy a definitivně formulovali svůj nesouhlas s mikroekonomickou teorií hlavního proudu. Jejich tvrzení se od sebe odlišovala stylem a nepochybně do jisté míry i v obsahu.

V základech přístupu Misesa a Hayeka leží přesvědčení, že standardní neoklasická mikroekonomie, jejímž analytickým jádrem je walrasový model všeobecné rovnováhy, resp. jeho moderní podoba, kterou rozpracoval Arrow a Debreu,

neposkytuje uspokojivé teoretické vysvětlení toho, co se v tržní ekonomice skutečně děje. Jejich přesvědčení vychází z kritiky malé relevance modelů, které se snaží vysvětlit tržní jevy tak, jako by byly v každém okamžiku výhradně rovnovážnými jevy. Podle Misesa a Hayeka je metodologicky legitimním požadavkem, aby teorie trhu nezačínala instrumentalistickým předpokladem již dosažené rovnováhy (jako je tomu v neoklasické ekonomii), ale aby nabízela přijatelné realistické vysvětlení toho, jak může být ekonomika z počátečních nerovnovážných podmínek působením rovnovážných tendencí naváděna do stavu rovnováhy a jakým způsobem tyto rovnovážné tendence fungují a čím jsou iniciovány.

Je třeba zdůraznit, že tato kritika není vlastní pouze rakouské škole. To, co činí přístup k trhu, resp. tržnímu procesu ryze rakouským, jsou spíše některé jeho specifické prvky. Mezi tyto specifické prvky patří především důraz na roli znalostí (knowledge) a objevování v procesu dosahování tržní rovnováhy. Rakouský (misesovsko-hayekovský) přístup chápe proces dosahování rovnováhy jako systematický proces, ve kterém získávají účastníci trhu stále přesnější a kompletnější vzájemné znalosti potenciálních poptávkových a nabídkových postojů. Hnací silou tohoto systematického procesu je podnikatelské objevování.

Rakouská škola chápe trh především jako proces, v němž jsou objevovány nevyužitě ziskové příležitosti. Existence nevyužitých ziskových příležitostí plyne z nedokonalých informací. Ačkoli mnohé práce soudobé mikroekonomie hlavního proudu považují za své východisko nedokonalé informace,⁵⁾ teorie rakouské školy má s tímto přístupem jen málo společného. Nedokonalé informace jsou v teorii hlavního proudu pouze faktorem, který limituje vzor dosažené rovnováhy. Pro rakouskou školu nedokonalé informace představují prvek absolutně neslučitelný s ekonomickou rovnováhou, protože zahrnují čistou (nevědomou) neznalost. Jak ještě později vysvětlím, čistá neznalost se liší od nedokonalých informací v neoklasické ekonomii tím, že objevování, které čistou neznalost zmenšuje, je nutně doprovázeno prvkem překvapení, neboť ten, kdo objev učinil, si doposud nebyl takové neznalosti vůbec vědom (v neoklasické ekonomii neexistuje místo pro překvapení, protože každý subjekt si je nedokonalých informací plně vědom). Podnikatelské objevování postupně redukuje čistou neznalost a zvyšuje vzájemnou vnímavost mezi tržními účastníky, čímž působí na ceny. Množství vstupů, výstupů a jejich kvalita se tak může postupně přibližovat hodnotám, které jsou konzistentní s rovnováhou.⁶⁾

Naproti tomu moderní mikroekonomie hlavního proudu interpretuje reálné trhy tak, jako by pozorované jevy představovaly naplnění podmínek rovnováhy. Trhy se v tomto pojetí skládají z úspěšně maximalizujících subjektů, jejichž rozhodnutí do sebe vzájemně zapadají v tom smyslu, že každé maximalizující rozhodnutí hospodářského subjektu dokonale anticipuje simultánně přijímaná maximalizující rozhodnutí ostatních ekonomických subjektů. Tato podmínka matematicky definuje hodnoty rozhodujících proměnných. Aby byla tato podmínka splněna, musí existovat jen taková kombinace cen vstupů, výstupů a množství statků, která

5) Znalosti (knowledge) a informace nejsou synonymy a nejsou tudíž vzájemně zaměnitelné. Znalosti podléhají různé interpretaci v čase a prostoru. Tento aspekt neoklasickým informacím zcela chybí. Rakouská škola pracuje v důsledku svého důrazu na subjektivní charakter dat se znalostmi, zatímco neoklasická ekonomie používá spíše termín informace.

6) V rakouské škole je ekonomika v důsledku nejistoty, nedokonalých znalostí, divergujících plánů a očekávání, měnících se účastníků na trhu a nezamýšlených důsledků lidského jednání vždy primárně vnímána jako nerovnovážná. Převaha rovnovážných tendencí nad nerovnovážnými je zajišťována pomocí teorie spontánního řádu, na jejímž rozpracování se v rakouské škole nejvíce podílel Menger a Hayek. Převahu tendence k dosahování rovnováhy v dynamickém tržním procesu rakouské školy někteří její představitelé zpochybňují. Např. radikální subjektivismus Ludwiga Lachmana vedl k zpochybnění závěru o převaze rovnovážných sil nad neustále vznikajícími nerovnovážnými silami.

simultánně uspokojuje rovnice nabídky a poptávky. Pro neoklasickou ekonomii je charakteristický matematický systém simultánních rovnic a maximalizační model chování, který v této teorii determinuje rozhodování jednotlivců. Bylo učiněno několik pokusů o zvýšení realističnosti těchto mikroekonomických modelů tím, že se do nich inkorporuje předpoklad nedokonalé konkurence. Tyto pokusy však nezvrátily trend koncentrace pozornosti na modely dokonale konkurenční rovnováhy, tj. na modely, kde jsou ceny a kvalita výrobků, resp. zdroje pro subjekty rozhodování považovány za dané a nezávislé na jejich rozhodnutí. Dokonale konkurenční modely vycházejí z předpokladu kompletní vzájemné informovanosti ekonomických subjektů. Rozhodující tržní proměnné, jako např. ceny a množství, jsou subjektům rozhodování nějakým způsobem dány jako vnější fakta. Jinými slovy, neoklasická ekonomie funguje na předpokladu, že reálný svět odráží takové vztahy, které existují v modelech rovnováhy, přičemž jednoznačně upřednostňuje modely dokonale konkurenční rovnováhy. Tento přístup podle představitelů rakouské školy nedokáže vysvětlit úspěchy fungování tržního hospodářství. Představitelé rakouské školy nebyli jedinými kritiky neoklasického chápání trhu, jejich kritika byla přílehlavá a teorie průkopnická.

Projevy nespokojenosti představitelů rakouské školy s převládajícím neoklasickým chápáním trhů zřetelně vykristalizovaly v průběhu 40. let 20. století v díle Misesa a Hayeka.⁷⁾ Přestože jejich přístupy k analýze trhu jako procesu se poněkud lišily, oba byli zděšeni modely dokonale konkurenční rovnováhy. Největším paradoxem těchto modelů bylo, že konkurence v běžném významu tohoto slova – kdy se tržní účastníci snaží získat statky nabízením výhodnější ceny nebo kvalitnějších statků a služeb než ostatní – byla předpokladem dokonale konkurence a tedy dokonalých informací tržních účastníků (tj. situace maximálně vzdálené čisté neznalosti) zcela nemožněna.

Nespokojenost představitelů rakouské školy s modely dokonale konkurence pramenila z jejich neochoty vzdát se pochopení a vysvětlení fungování rovnovážných sil a procesů. I. Kirzner (1979) dospěl k závěru, že nespokojenost rakouských ekonomů s neoklasickými modely vychází z:

a) evidentně chybné povahy předpokladů, že tržní podmínky jsou v každém okamžiku v rovnováze;

b) z metodologického znepokojení týkajícího se instrumentalistického způsobu teoretizování a empirické analýzy, která považuje za užitečné předpokládat, že rovnováha vždy převládá, přičemž nepovažuje za nutné teoreticky vysvětlit proces dosahování rovnováhy.

ad a) Kritika nerealistických předpokladů neoklasické ekonomie se podle představitelů rakouské školy vztahuje ke dvěma zásadním tématům. První téma představuje teorie rozhodování jednotlivce. Druhým tématem je způsob vnímání výsledků reálných trhů jako výsledků, které uspokojují podmínky tržní rovnováhy.

Na úrovni rozhodování jednotlivce se rakouská škola značně odlišuje od neoklasické ekonomie. Model rozhodování, který přijala neoklasická ekonomie, abstrahuje od základních rysů reálného světa. Analýza rozhodování jednotlivce na trhu vychází v této teorii z představy, že každý účastník trhu je vystaven jasně definovanému problému maximalizace za daných omezení. Každý jednotlivec má definovanou a seřazenou množinu cílů, srovnává cenové možnosti určující každý

7) Mises reagoval na tento vývoj především ve své knize *Human Action*, poprvé vydané v roce 1949 (předchůdcem této knihy byla německy psaná *Nationalökonomie*, 1940). Porovnáním tohoto díla s mnohem známější *Human Action* lze pozorovat vliv tehdejšího teoretického vývoje, který u Misesa vedl k mnohem explicitnějšímu důrazu na trh jako na konkurenční proces podnikatelského objevování. Hayek zpracoval pozoruhodnou sérii studií, kterou jako celek znovu publikoval v roce 1948 pod názvem *Individualism and Economic Order*.

budoucí obchod, jehož se může účastnit, a své uvažování zahajuje se známou množinou lidských či jiných zdrojů, které má k dispozici. Rozhodování jednotlivce se řídí přísnou maximalizací a je podřízeno omezením vyplývajícím z dané situace. Jednotlivec je „naprogramován“ tak, aby zvolil takovou kombinaci transakcí, která by bezvadně a nevyhnutelně přeměnila jeho původní vybavení zdroji na nejvíce preferovanou kombinaci dosažitelných cílů.

Takový obraz jednotlivce připravuje lidskou volbu o svůj základní znak – otevřený konec. Volba jednotlivce v reálném světě probíhá v kontextu otevřeného konce, v němž významnou roli sehrává lidská představivost, kreativita a odvaha.

“Rozhodující se jedinec není obdařen zdroji, jejichž množství je dané. Přesně naopak. *Právě v průběhu samotného rozhodování jednotlivec určuje*, jaké cíle jsou pro něj nejdůležitější a jaké zdroje má vlastně k dispozici. Rozhodující se jednotlivec musí vzít dané skutečnosti při rozhodování v potaz, protože situace, které čelí, má v každém okamžiku otevřený konec. Jednotlivec *nemusí* nutně vědět dopředu, mezi kterými variantami musí zvolit; nemusí s předstihem nutně vědět, jaké budou následky jeho příštích rozhodnutí; nemusel dokonce ani zvažovat, o jakých cílech se vůbec vyplatí realisticky uvažovat a mezi jak naléhavé cíle by je umístil. Radikální nejistota, před kterou není úniku a jíž čelí každý člověk, zajišťuje otevřený konec lidského rozhodování. Když nějaký člověk něco podniká, drží se *při provádění této aktivity* specifického obrazu budoucnosti, který považuje pro svou činnost za relevantní. Lidská činnost spočívá v potýkání se s nevyhnutelně neznámou budoucností” (Kirzner, 1998, s. 31).

Přestože se neoklasická teorie ve stále větší míře zabývá rozhodováním jednotlivce za (knightovského) rizika,⁸⁾ její přístup zůstává zcela konzistentní s neexistencí prostoru pro takové vlastnosti jako je představivost a odvaha, neboť rozhodování je prováděno v kontextu známých pravděpodobnostních funkcí. V neoklasickém světě si jsou rozhodující jednotlivci přesně vědomi toho, co nevědí, a proto nemohou být výsledkem svého jednání nikdy překvapení. Abstrahování od takových prvků, jako je představivost, odvaha a překvapení, činí volbu jednotlivce zcela nerealistickou.

Řada prací, která vznikla mimo rakouskou školu, kritizovala předpoklad dokonalých informací a dokazovala, že nedokonalé informace mohou, jako důsledek s nimi spojených externích efektů, způsobit paretovskou neefektivnost tržní rovnováhy. Touto oblastí se ve své odborné práci zabýval i Joseph Stiglitz. Ačkoli učinil v této souvislosti několik poznámek, které měly ukázat paralelu s přístupem rakouské školy, sám nebyl úspěšný při pochopení významu klíčového prvku, jenž rozlišuje nevědomou neznalost (tou se zabývá rakouská škola) od nedokonalých informací. Pro Stiglitze se nedokonalé informace vztahují k potenciálně dosažitelným informacím, o jejichž existenci dobře víme, jejichž získání je však nákladné.

Druhé téma, vnímání výsledků reálných trhů jako výsledků, které uspokojují podmínky pro tržní rovnováhu, naráží u příslušníků rakouské školy na silný odpor. Ti totiž odmítají vysvětlování tržních jevů pouze způsobem, který interpretuje trhy tak, jakoby se v každém okamžiku nacházely v rovnováze. Takový způsob explanační tržních jevů je podle nich absolutně chybný, protože nezachycuje dostatečně plnou reprezentaci tak komplexního jevu jakým je reálný svět, který chce vysvětlit. Takovýto falešný obraz reálného světa pak logicky chybně a neadekvátně popisuje některé důležité znaky reality. Tvzení, logicky obsažené v předpokladu rovnováhy, že všechny příležitosti jsou v ekonomickém systému vždy zpozorovány a okamžitě využity, je v absolutním rozporu s tím co víme o skutečném fungování

8) Knight, který je někdy považován za předchůdce a někdy za zakladatele chicagské školy, vyvinul klasické rozlišení mezi rizikem a nejistotou ve svém díle *Risk, Uncertainty and Profit* (1921). Zde striktně odlišuje nejistotu, kterou lze určitým způsobem kvantifikovat, od té, kde to možné není. První označuje jako riziko, druhou jako nejistotu v pravém slova smyslu.

trhů. „Jednou věcí je postulovat rychlé rovnovážné procesy, které v trzích vytvářejí systematický řád, a zcela jinou věcí je (při absenci jakékoli teorie rovnovážných procesů!) zacházet s reálným světem tak, jako by se v každém okamžiku nacházel v rovnováze“ (Kirzner, 1997, s. 65).

ad b) Snad s ještě vážnější a pronikavější kritikou se v rakouské škole setkáváme při zaměření na instrumentalistický přístup neoklasické teorie tržní rovnováhy. Představitelé rakouské školy nemají velké problémy s rovnováhou jako takovou a ani nepopírají, že některé rysy tržních ekonomik lze objasnit pomocí modelů rovnováhy.⁹⁾ Kritika představitelů rakouské školy především požaduje teoretický základ pro vysvětlení rovnovážných tendencí, které navádí ekonomické proměnné směrem, jenž je konzistentní s tržní rovnováhou. Je-li v marshallovském diagramu vyjádřena tržní rovnováha pomocí průsečíku křivek nabídky a poptávky, máme právo požadovat „příběh“, který vysvětlí důvěru v to, že existují systematické procesy, které povedou ke vzniku takovéto rovnováhy. Jestliže nedokonalé informace zabráňují okamžitému nastolení tržní rovnováhy, proč bychom měli mít důvěru v jakékoliv rovnovážné procesy? A jestliže takovéto procesy v reálném světě pozorujeme, musíme si klást otázku co je generuje.

Představitelé rakouské školy tvrdí, že je k dispozici taková ekonomická teorie, která vysvětluje rovnovážné procesy. Tato teorie nepopírá působení konkurence v nerovnovážných stavech ekonomiky, protože reformuluje obsah pojmu konkurence tak, aby byl zcela nekonzistentní se stavem rovnováhy. Touto teorií je teorie trhu jako konkurenčního procesu podnikatelského objevování.

3. Podnikatelské objevování a konkurenční tržní proces

3. 1 Hayek a Mises – dva zdroje teoretického přístupu k tržnímu procesu

Teorie podnikatelského objevování, která vznikla v moderní rakouské škole v poslední třetině 20. století, byla vybudována na základních stavebních kamelech, jež položil Mises a Hayek. Od Misesa se moderní příslušníci rakouské školy naučili vidět trh jako podnikatelský proces. Hayek je naučil ocenit úlohu a význam znalostí (knowledge) pro proces dosahování rovnováhy a jejich narůstání v procesu tržní interakce. Tyto zdánlivě odlišné prvky tržního procesu byly integrovány v díle I. Kirznera, který dokázal, že jsou vzájemně konzistentní a umožňují mnohem explicitněji, ve srovnání s díly starších příslušníků rakouské školy, vyjádřit konkurenční tržní proces jako proces podnikatelského objevování.

Moderní základ teorie trhu jako procesu podnikatelského objevování položil L. Mises ve svém díle *Human Action*. Povrchnímu čtenáři této knihy se může na první pohled zdát, že Misesova koncepce podnikatele není nijak průlomová a že se pouze nevýrazně liší od koncepce podnikatele Schumpetera či Knighta. Při pozornějším čtení snadno zjistíme, že je to zvláštní úloha, kterou Mises přisuzuje podnikateli, jež zřetelně odlišuje misesovskou (rakouskou) teorii od teorie ekonomie hlavního proudu 20. století. Oživení zájmu o rakouskou školu v posledních třiceti letech musí být spatřováno právě v uznání významu tohoto aspektu misesovského ekonomického systému. Hnací silou tržního procesu je, podle Misesa, podnikatelská aktivita. Tato myšlenka prostupuje celé jeho dílo.

9) Představitelé rakouské školy nepovažují model konkurenční rovnováhy za zcela irelevantní. Tento model může dát odpověď na mnoho praktických otázek jako jsou např. důsledky cenové regulace nebo stanovení minimální mzdy. Při hledání odpovědí na tyto otázky totiž nemusíme jít za hranice modelu všeobecné rovnováhy.

“Hnací síla tržního procesu není zajišťována spotřebiteli ani vlastníky výrobních prostředků – půdy, kapitálových statků a práce, ale prosazujícími se a spekulujícími podnikateli. Jsou to lidé zaměřeni na tvorbu zisku tím, že využívají rozdílů v cenách. Jsou rychlejší v chápání, mají delší dohled, rozhlížejí se kolem sebe a hledají zdroje zisku. Nakupují v okamžiku a tam, kde se jim ceny zdají být příliš nízké, a prodávají tehdy a tam, kde se jim ceny zdají být příliš vysoké. Blíží se k vlastníkům výrobních faktorů a jejich konkurence žene ceny výrobních faktorů nahoru k úrovni odpovídající jejich očekávání budoucích cen výrobků. Blíží se spotřebitelům a ženou ceny spotřebitelských statků dolů, k bodu, ve kterém může být prodána celá nabídka. Zisk vyhledávající spekulanti jsou hnací silou trhu, stejně jako hnací silou výroby” (Mises, 1966, s. 328-329).

Mises položil hlavní důraz na tržní proces, který je pravým opakem imaginární konstrukce ekonomiky plynulého obratu (evenly rotating economy). Tento termín, který je v rakouské škole poměrně často používán, zhruba odpovídá neoklasickému pojmu všeobecné tržní rovnováhy. Z předchozího citátu je patrné, že zdrojem podnikatelské aktivity je tržní nerovnováha. Činnost podnikatele navádí ekonomiku směrem k tržní rovnováze. Stav rovnováhy však není nikdy dosažen. Mises v tomto smyslu uvádí: „Aktivity podnikatelů jsou prvkem, který by mohl přivodit nedosažitelný stav ekonomiky plynulého obratu, kdyby se neobjevily žádné další změny“ (tamtéž, s. 338). Zároveň však dodává, že: „V imaginární konstrukci ekonomiky plynulého obratu není žádný prostor pro podnikatelskou aktivitu, protože tato konstrukce eliminuje jakoukoli změnu dat, která by ovlivnila ceny“ (tamtéž, s. 252).

V neoklasické mikroekonomii není žádné místo pro podnikatelskou aktivitu, neboť neoklasická ekonomie představuje stav, který je zcela nekonzistentní s podmínkami rovnováhy. Pouze svět nerovnováhy nabízí prostor pro podnikatelské objevování. Důraz na ekonomickou nerovnováhu vytváří prostor, v němž vysvětlení úlohy podnikatele poskytuje klíč pro pochopení a vysvětlení tržního procesu. Mises v této souvislosti rozlišuje logické a matematické ekonomy. Obě skupiny usilují o vybudování stavu rovnováhy, ve kterém by neexistovaly žádné změny v datech (stav všeobecné rovnováhy v neoklasické ekonomii nebo imaginární konstrukce ekonomiky plynulého obratu v rakouské škole), avšak logický ekonom jde mnohem dále.

“Ukazuje [logický ekonom] jak aktivity podnikatelů, zakladatelů obchodních společností a spekulantů, horlivých vydělat na rozdílech v cenové struktuře, vedou k vymizení těchto cenových rozdílů a zahlazení zdrojů podnikatelského zisku a ztráty. Ukazuje, jak by tento proces nakonec vedl ke vzniku ekonomiky plynulého obratu. Toto je úkol ekonomické teorie. Matematický popis různých stavů rovnováhy je pouhá hra. Problém je analýza tržního procesu“ (tamtéž, s. 355-356).

Hayek zdůrazňoval roli znalostí a jejich zvětšování v průběhu tržního procesu. Jeho práce na toto téma mají kořeny již ve 30. letech 20. století. Při formování svých názorů sehrála významnou úlohu jeho stať *Economics and Knowledge* (Ekonomie a znalosti), kterou přednesl v předsednickém projevu k Londýnskému ekonomickému klubu v listopadu 1936 a o rok později publikoval. V té době totiž Hayek začal zaměřovat svou pozornost na roli předpokladů a tvrzení, které se týkají znalostí různých jednotlivců ve společnosti, a které hrají významnou úlohu v ekonomické analýze stavů rovnováhy. V této stati se zamýšlel hlavně nad nerealistickým a nic neříkajícím předpokladem existence stavu rovnováhy, se kterým je úzce spojen předpoklad dokonalých znalostí, a kladl si otázku, jak dochází ke vzniku samotného rovnovážného stavu. Dospěl k závěru, že:

“Problém...je, jak spontánní interakce množství lidí, z nichž každý má jen část znalostí, přivodí stav věcí, v němž ceny odpovídají nákladům atd., ...místo toho abychom v našich analýzách ukázali jaké části informací musí různí lidé mít, aby byl navozen tento výsledek [rovnováha], uchyluje-

me se ve skutečnosti k předpokladu, že každý ví všechno a tak se vyhýbáme skutečnému řešení problému" (Hayek, 1937, s. 49).

Tento text, ačkoli je věnovaný primárně otázkám stavu ekonomické rovnováhy, lze považovat za východisko pro formulaci Hayekovy pozdější výrazně dynamické ekonomické analýzy. Stav rovnováhy, podotýká Hayek, je takový stav, ve kterém účastníci trhu nějakým způsobem najednou očekávají, že ostatní účastníci trhu skutečně přesně ty záměry, které ve skutečnosti nakonec také uskuteční. Všechny plány se uskuteční při správném očekávání odpovídajících plánů, jež učiní ostatní. Ničí záměr není zmařen z důvodu, že jiní jednali jinak než jejich záměr předpokládal. „Nikdo nelituje toho, že při uskutečňování svého plánu nedokázal využít příležitostí, které mu byly vytvořeny činností ostatních, příležitostí, které posléze odhalil, ale které nedokázal odhadnout předem" (Kirzner, 1998, s. 21). Ve výše uvedeném článku Hayek definoval rovnováhu takto:

„Koncept rovnováhy znamená pouze to, že předvídatost různých členů společnosti je...správná v tom smyslu, že záměry každého jsou založeny na očekávání právě oněch činností ostatních lidí, které tito lidé zamýšleli vykonat, a že všechny tyto záměry jsou založeny na očekávání stejných externích skutečností, takže za jistých podmínek nikdo nebude mít důvod své záměry měnit" (Hayek, 1937, s. 41).

Rovnováhu tedy pro Hayeka představuje soustava vzájemně se podporujících očekávání. Tento průlom v porozumění tržní rovnováze umožnil identifikovat předpoklady nutné k tomu, aby byl proces dosahování rovnováhy uveden do pohybu. Tento proces se skládá ze vzájemného učení se, během kterého účastníci trhu získávají dokonalejší a dokonalejší informace týkající se toho, co ostatní mohou (a ve skutečnosti zamýšlejí) udělat. „Ve světle naší analýzy významu stavu rovnováhy...může skutečný obsah tvrzení, že existuje tendence k rovnováze...stěží znamenat něco jiného než že za jistých podmínek...budou očekávání lidí a obzvláště podnikatelů stále správnější" (tamtéž, s. 41).

Zatímco Hayek prezentuje proces dosahování rovnováhy jako proces, v němž tržní účastníci získávají stále lepší vzájemné informace o plánech ostatních účastníků trhu, Mises chápe tržní proces jako proces poháněný odvážným, nápaditým a spekulativním jednáním podnikatelů, kteří v podmínkách ekonomické nerovnováhy vidí možnost čistého zisku (pure profit). I. Kirzner si povšíl významné úlohy, kterou v konceptech Misesa a Hayeka plní konkurence. Místo, které má konkurence v jejich konceptech, umožnilo Kirznerovi dokázat, že jejich vnímání tržního procesu je nejen slučitelné, ale že se dokonce vzájemně posiluje.

3. 2 Konkurence jako základ pro integraci přístupů Misesa a Hayeka

Pojetí konkurence v přístupu rakouské školy se diametrálně liší od konkurence v moderní neoklasické ekonomii. Pro teorii hlavního proudu je konkurence tím blíže k dokonalosti, čím více se podmínky na trhu blíží ideálu dokonalé informovanosti a existuje-li nekonečné množství kupujících a prodávajících každého zboží nebo služby. Konkurence je v této teorii nutným předpokladem k tomu, aby bylo zajištěno, že popisovaná situace bude situací rovnováhy. Jakákoliv jiná než dokonalá elastická křivka poptávky či nabídky odpovídá v neoklasické ekonomické teorii určitému stupni monopolní síly, a tedy nižší míře konkurence. Proti tomuto pojetí konkurence Mises protestoval:

„Je obvyklé označovat ceny, které nejsou monopolní, jako konkurenční. Je sporné, zda tato terminologie je vhodná, je však všeobecně akceptována a bude obtížné to změnit...Byla by vážná chyba dedukovat z antiteze mezi monopolní a konkurenční cenou, že monopolní cena je výsledkem nepřítomnosti konkurence. Vždy existuje na trhu katallaktická konkurence. Ta není o nic men-

ším faktorem determinace monopolních cen než je tomu u determinace konkurenčních cen. Tvar poptávkové křivky, který umožňuje výskyt monopolní ceny a vede chování monopolisty, je determinován konkurencí všech ostatních komodit soutěžících o dolary kupujících“ (Mises, 1966, s. 278).

Velmi podobná slova lze nalézt ve známém článku F. A. Hayeka *The Meaning of Competition*, který byl poprvé publikován 3 roky před vydáním Misesovy knihy *Human Action*. Při odmítání ztotožnění konkurence pouze s dokonalou konkurencí Hayek říká:

“Nevyhnutelné skutečné nedokonalosti konkurence jsou tak malým argumentem proti konkurenci jako jsou obtíže při dosažení perfektního řešení jakéhokoli úkolu argumentem proti jeho samotnému řešení či jako je nedokonalé zdraví argumentem proti zdraví jako takovému“ (Hayek, 1972, s. 104).

Pro Hayeka, stejně jako pro Misesa, byla konkurence spojena výhradně s dynamickým procesem. Teorie konkurence by se podle nich neměla zaměřovat pouze na svůj potenciálně „konečný“ stav, její význam by měl být spařován především v konkurenčním procesu. „Konkurence je v podstatě procesem formování názoru ... proces, který zahrnuje neustálou změnu v datech a jeho význam musí být zcela opomenut teorií, která zachází s daty jako konstantami“ (Hayek, 1946, s. 106).

Mises ve svém díle neustále zdůrazňoval podstatu konkurence, která spočívá v tom, že „prodávající musí předčít jeden druhého nabídkou lepšího a levnějšího zboží a služeb a kupující musí předčít jeden druhého nabídkou vyšší ceny“ (Mises, 1966, s. 274). Existence a významu prostoru pro podnikatelské objevování si v této souvislosti všiml i Hayek. Ve svém článku na toto téma uvedl:

“Budeme-li uvažovat nějaký druh dokončeného spotřebního zboží a budeme-li naší úvahu začínat pozicí jeho výrobce nebo prodejce, předpokládáme, že znají nejnižší náklady, se kterými může být daná komodita vyráběna. Tato znalost, o které předpokládáme, že je daná [v neoklasické ekonomii dokonalé konkurence], je ve skutečnosti objevena v procesu konkurence. Zdá se mi, že ...to je nejdůležitější úkol, který může vyřešit jen konkurence“ (Hayek, 1972, s. 95-96).

Z tohoto citátu je patrné, že diskuse o konkurenci plně odkryla jeden důležitý prvek díla F. A. Hayeka – úlohu nerovnovážných cen. Ve svých dřívějších pracích Hayek nebyl zdaleka tak explicitní, pokud jde o vyjádření úlohy cen v procesu tržního objevování. Čtenář jeho díla by mohl snadno nabýt nesprávný dojem, že ceny mohou přenášet správnou informaci pouze v té míře v jaké pravdivě reflektují podmínky nabídky a poptávky. Tohoto dojmu se čtenář zřejmě nezbaví nejen přečtením jeho stati *Economics and Knowledge* (1937), ale i jednoho z jeho nejslavnějších článků dějin ekonomických teorií 20. století *The Use of Knowledge in Society*, který byl poprvé vydán v roce 1945. Zcela explicitně se o problému nerovnovážných cen začal vyjadřovat až v diskusi o konkurenci (s výhodou zpětného pohledu je zřejmé, že i předchozí texty v určité míře implicitně zahrnovaly úlohu nerovnovážných cen), neboť teprve v této souvislosti explicitně popsal úlohu cen při poskytování podnětů pro jejich vlastní modifikaci. Když Hayek ve svém článku *The Meaning of Competition* napsal o šíření informací, neměl na mysli jejich okamžitou komunikaci pomocí signálů rovnovážných cen, ale odvolával se spíše na již zmíněný „proces formování názoru“ (Hayek, 1972, s. 106). Proces Hayekova dynamického „formování názoru“ a tedy modifikace cen se skládá ze série jednotli-

vých podnikatelských kroků, které jsou umožněny a podmíněny svobodným vstupem do odvětví.¹⁰⁾ Proto mohl Hayek napsat:

“Jedinec, který vlastní exklusivní znalost nebo schopnost, jež mu umožňuje snížit náklady výroby určité komodity o 50 %, dělá velkou službu společnosti, jestliže vstoupí do výroby a sníží cenu o 25 %...Jen díky konkurenci můžeme předpokládat, že bude dosaženo těchto možných úspor” (Hayek, 1972, s. 101).

Tuto myšlenku Hayek dále rozvíjel a ve své finální podobě ji představil ve stati s velmi přílehlavým názvem *Competition as a Discovery Procedure* (Konkurence jako postup objevování), kterou publikoval v roce 1978. Tento název již explicitně zdůrazňuje hlavní úlohu konkurence – objevování informací, jejichž absence si dosud nikdo nebyl vědom. V této stati totiž není primárně poukázáno na to, že ceny působí jako signál přenášející existující informaci, ale je spíše zdůrazněn konkurenční proces, který je prostředkem umožňujícím odhalení toho, co je ve skutečnosti později objeveno. Proces konkurence musí spoléhat v každém jednotlivém okamžiku na data pouze v tom smyslu, že „provizorní výsledky tržního procesu v každém stupni říkají jednotlivcům co mají hledat...Ceny směřují jejich pozornost k tomu, co stojí za zjištění o různých nabídkách statků a služeb” (Hayek, 1978, s. 181-182). Hayek zde lépe než v dřívějších pracích rozeznal roli nerovnovážných cen jako stimulace podnikatelského objevování spojeného s rozptýlenými znalostmi. Ceny, které působí jako podněty v procesu objevování, jsou klíčovým motivačním prvkem procesu podnikatelského objevování a konkurenčního vstupu do odvětví. V tomto smyslu sehrávají ceny při šíření informace zcela jinou úlohu než je přenášení již známých (objevených) informací v podmínkách ekonomické rovnováhy.

3.3 *Podnikatel a podnikatelské objevování*

Shodné chápání konkurence prezentované v teoretických konceptech Misesa a Hayeka je bezprostředně spojeno s pojetím trhu jako procesu podnikatelského objevování. Konkurence je v rakouské škole spojena především s ekonomickou nerovnováhou. Stav ekonomické nerovnováhy je všeobecně charakterizován nevědomou neznalostí. Tržní účastníci si nejsou vědomi příležitostí výhodné směny, která se jim na trhu nabízí. Výsledkem stavu ekonomické nerovnováhy je situace, kdy jsou příležitosti výhodné směny přehlíženy. U každého výrobku, stejně jako u každého zdroje, jsou přehlédnuty příležitosti pro vzájemně výhodnou směnu mezi potenciálními prodávajícími a potenciálními kupujícími. Prodávající si nejsou vědomi kupujících, kteří by byli ochotni jejich zboží nakoupit. Spotřebitelé si naopak nejsou vědomi existence prodejců, u kterých by mohli učinit výhodnou koupi. Zdroje jsou v takovéto situaci použity na výrobu zboží, které spotřebitelé oceňují méně, protože si výrobci nejsou vědomi existence kupujících, kteří by rádi jejich zboží nakupovali. V takové situaci tedy existuje potenciální prostor pro zlepšení fungování trhů tím, že dojde k objevu a využití dosud neznámých příležitostí, čímž se ekonomika bude posouvat směrem k dosažení stavu ekonomické rovnováhy.

V průběhu tržního procesu, který Hayek charakterizoval jako proces vzájemného objevování, jsou tržní subjekty stále lépe informovány o plánech ostatních tržních účastníků. Ziskové příležitosti, vytvořené nevědomou neznalostí, působí jako stimul podnikatelského objevování. Podnikatelský proces, který je ziskovým

10) Pro teorii podnikatelského objevování rakouské školy je jedinou podmínkou konkurence svobodný vstup na každý myslitelný trh. Konkurence může být v tomto konceptu omezena pouze tím, že potenciálním podnikatelům není v důsledku vládní garance monopolního postavení či jiné regulace umožněn vstup do nějakého odvětví, čímž dochází k paralyzaci procesu objevování na trhu.

motivem uveden do pohybu, zvyšuje vzájemnou vnímavost mezi tržními účastníky a je zdrojem procesu dosahování tržní rovnováhy. Lákadlo čistého zisku, které uvádí podnikatelský proces do pohybu, je pak v konkurenčním procesu postupně eliminováno.

Objevování a využití ziskových příležitostí se však neuskutečňuje automaticky. Aby bylo pomocí směny dosaženo výhod tržní koordinace, musí si někdo ziskových příležitostí v procesu konkurence vůbec všimnout. Tuto úlohu plní podnikatel, který musí být „ostražitý“ vzhledem k dosud nevyužitým možnostem výhodné směny. Pro Misesa je „podnikatel vždy spekulant“ (1966, s. 290). Podnikatel „znamená jednatel, který se ohledem na změny v tržních datech“ (tamtéž, s. 254). Mises navíc ukázal, že každý jednatel je podnikatelem, protože „každé jednání je zasazeno v toku času a tak zahrnuje spekulaci“ (tamtéž, s. 253). Spekulativní dimenze ekonomické aktivity je reprezentována podnikatelskou „ostražitostí“ a podnikatelským objevováním. Spekulativní jednání jednotlivce (spekulativní v plném významu tohoto slova) může probíhat pouze v kontextu otevřeného konce, neboť primárním prvkem spekulativního jednání je objevení dosud nezpozorovaných ziskových příležitostí v oblasti výroby a směny. Otevřený konec lidského jednání je tedy logickou implikací nevědomé neznalosti.

Podnikatelské objevování (objevování dosud neznámých ziskových příležitostí) není totožné s úspěšným vyhledáváním ziskových příležitostí. Podnikatelské objevování totiž zahrnuje prvek překvapení, který je spojen se zjištěním, že někdo dosud přehlížel ziskovou příležitost, která byla k dispozici – „ležela přímo na ulici“. To, co vysvětluje systematickou tendenci k úspěšnému podnikatelskému objevování, která je základem procesu dosahování rovnováhy, není série šťastných náhod, ale spíše přirozená „ostražitost“ podnikatele k možným ziskovým příležitostem. Ve světě nejistoty zahrnuje takováto podnikatelská „ostražitost“ odvahu a představitelství. Podnikatelský charakter lidského jednání se nevztahuje pouze k tomu, že lidské jednání probíhá v nejistém světě v kontextu otevřeného konce, ale také k tomu, že podnikatel je spontánně v každém okamžiku vnímavý vůči doposud nikým nezpozorovaným znakům prostředí, které mohou inspirovat jeho podnikatelskou aktivitu. Aniž by věděl, co přesně hledá, aniž by využíval nějaké speciální vyhledávací techniky, podnikatel neustále prohlíží své prostředí a je připraven učinit objev. Každý takový objev je doprovázen prvkem překvapení (nad nevysvětlitelnou dřívější neznalostí). I. Kirzner uvádí, že „představa objevu, který leží na půl cesty mezi záměrně produkovanou informací ve standardní teorii hledání (search theory) a naprosto neočekávaným ziskem, je charakterická pro rakouským přístup“ (1997, s. 72).

Objevení dosud nezpozorovaných příležitostí v oblasti výroby a směny, které je jádrem spekulativního jednání jednotlivce (spekulativního v pravém významu tohoto slova), může probíhat pouze v kontextu otevřeného konce. Otevřený konec lidského jednání je tedy logickou implikací nevědomé neznalosti. Uznáním spekulativního prvku lidského jednání se rakouská škola zřetelně odchyluje od podnikatelského rozhodování v Knightově nejistém světě, který představuje základní stavební kámen neoklasické ekonomické teorie. Pro neoklasickou teorii je každé rozhodování firmy, jednotlivce či vlastníka výrobních zdrojů činěno v kontextu známého prostředí daných omezení výrobních zdrojů, dané technologie a maximalizační funkce. I tato teorie sice všeobecně uznává, že nejistota obklopuje každé lidské rozhodování, pracuje však se známým pravděpodobnostním rozdělením vztahujícím se ke známému prostředí. Nikdo zde tudíž nemůže být tržním výsledkem překvapení. V daném rámci není žádný prostor pro podnikatelství, protože v tomto prostředí nemohou existovat žádné dosud nezpozorované příležitosti čistého zisku. Ziskové příležitosti jsou zde automaticky využity, jakmile zisky pře-

kročí relevantní náklady. Příležitosti čistého zisku jsou okamžitě zpozorovány a využity, a proto jsou v této teorii v každém okamžiku splněny podmínky pro ekonomickou rovnováhu. Žádný tržní účastník ani nemůže čistého zisku dosáhnout, protože všechny ziskové příležitosti již byly zpozorovány a využity. Okamžité zpozorování a využití všech ziskových příležitostí sevřelo neoklasickou ekonomii do svěřací kazajky tržní rovnováhy. Odvaha a představivost rozhodujícího se jednotlivce jsou pro neoklasickou ekonomii zcela irelevantní charakteristiky, protože rozhodování jednotlivců probíhá v rámci čistého ekonomizování.¹¹⁾

Prvek, který je přítomen ve spekulativním jednání (a tedy v podnikatelském objevování) a který je opakem prostého vyrovnávání hodnot mezních veličin při znalosti všech informací, může být popsán jako lidské jednání ležící za hranicí tradičního pojetí ekonomické racionality. Hlavním znakem prostého vyrovnávání hodnot mezních veličin při existenci dokonalých informací je, že umožňuje vysvětlit jednání podle preferencí. V rámci daného řazení cílů, disponibilních vzácných zdrojů, zajišťuje racionalita jedinečný výsledek alokace zdrojů. Tento výsledek je plně determinován daným rámcem cíle-prostředky a jakékoli jiné rozhodování jednotlivce je z hlediska racionality nemyslitelné.

Lidské jednání nepochybně zahrnuje přijetí rámce cíle-prostředky, které logicky předchází alokaci vzácných zdrojů. Tím však není obsah lidského jednání v rakouské škole vůbec vyčerpán. Jestliže lidské rozhodování zahrnuje i výběr rámce cíle-prostředky, pak získáváme prvek, který nemůže být jednoduše vysvětlen odkazem na již zmíněnou ekonomickou racionalitu. Totalita lidského jednání proto nemůže být vysvětlena na bázi takto definované racionality. Britský ekonom G. L. S. Shackle, který se těmito otázkami zabýval, říká: „Volba a rozum jsou věci rozdílné v povaze a funkci, rozum slouží vybraným cílům, nepředstavuje jejich výběr“ (1972, s. 136). Konstatováním, že racionalita není schopna vysvětlit výběr relevantního rámce cíle-prostředky, představitelé rakouské školy netvrdí, že se tento výběr uskutečňuje bez jakékoliv rozvahy. Pouze zdůrazňují, že výsledky takového rozvahy nemohou být posuzovány na základě postulátu konzistence, neboť tato rozvaha je kreativním prvkem. Tento prvek je významným zdrojem spekulativního jednání jednotlivce.

4. Teorie podnikatele J. A. Schumpetera a alternativní přístupy k podnikatelství v rakouské škole

4.1 Teorie podnikatele J. A. Schumpetera

Přes velký význam některých pozdějších prací je základní přínos J. A. Schumpetera obsažen v jeho prvním větším díle *The Theory of Economic Development* (poprvé bylo vydáno v r. 1912). Hlavní myšlenkou této práce je destrukce ekonomické rovnováhy opakující se ve více či méně pravidelných intervalech na základě podnikatelské aktivity. Činnost podnikatele představuje v jeho díle základní charakteristický mechanismus fungování kapitalistické ekonomiky. Zejména proto, že Schumpeter učinil podnikatele jádrem své teorie a tím zcela logicky upřel pozornost k ekonomické nerovnováze, je často řazen mezi představitele rakouské školy. Schumpeterův důraz na podnikatele je nepochybně zakořeněn v subjektivistickém odkazu rakouské školy, který získal na seminářích Böhm-Bawerka. Přiřazení Schumpetera k rakouské škole se v pozdějším období stalo poněkud komplikovanějším, protože se záhy ocitl spíše pod jistým vlivem lausannské školy. V jeho

11) Čistým ekonomizováním se rozumí prosté vyrovnávání hodnot mezních veličin, které probíhá v daném rámci cíle-prostředky při znalosti všech relevantních informací.

teorii je dobře patrný i vliv K. Marxe. Schumpeterova teorie podnikatele představuje jedinečný, velmi významný příspěvek k teorii podnikatelství, a proto ji v této subkapitole podrobněji představím.

Schumpeter si stejně jako představitel rakouské školy uvědomoval, že neoklasická ekonomie má i svou slabou stránku v podobě statického vnímání ekonomického systému. Proto stejně jako představitel rakouské ekonomické školy zaměřil své vědecké úsilí na zrealizování ekonomické analýzy tím, že jí vtiskne dynamický charakter. Ačkoli Schumpeter akceptoval Walrasovu teorii všeobecné ekonomické rovnováhy, použil jí jen jako východisko své vědecké práce. Jeho hlavním cílem bylo překonat statický charakter ekonomické analýzy, což učinil tím, že do teorie explicitně integroval činnost podnikatele v podobě podnikatelských inovací, které mají v jeho teorii endogenní charakter.¹²⁾

Schumpeter viděl, že v reálném životě ekonomickou rovnováhu systému neustále narušují výrobní inovace, které posouvají celý systém směrem k vyšší ekonomické úrovni. Byl zastáncem nabídkově inspirovaných inovací, čímž se podnikatel v jeho pojetí stává aktivním a kreativním prvkem ekonomického procesu.

"I když ekonomická analýza vychází ze základního faktu, že uspokojování potřeb je konečným cílem každé výroby a že daný stav hospodářství lze chápat z tohoto hlediska, inovace se v hospodářství zpravidla neuskutečňují tehdy, když nové potřeby živelně vzniknou nejdříve u spotřebitelů a až pod jejich tlakem dochází ke změně orientace výrobního aparátu. Nepopírám existenci této souvislosti, nečiní mi však žádný problém. Nové potřeby u spotřebitelů vyvolávají výrobci, takže iniciativa vychází od nich" (Schumpeter, 1987, s. 196).

V tomto smyslu lze Schumpetera zařadit mezi ekonomy strany nabídky. Inovace podnikatele nebo přesněji „nové kombinace, jež představují odlišné využití existující nabídky výrobních zdrojů ekonomického systému" (Schumpeter, 1955, s. 68), jsou pro něho synonymem ekonomického vývoje. Prosazování nových kombinací zahrnuje pět případů:

- 1) výrobu nového statku, který není spotřebitelům ještě známý nebo statku nové kvality;
- 2) zavedení nové výrobní metody, která je pro dané průmyslové odvětví prakticky neznámá. Základem nové výrobní metody však nemusí být nový vědecký objev a může spočívat i v novém způsobu komerčního využití statku;
- 3) otevření nového trhu, tj. trhu, na který dané odvětví dříve nevstupovalo, ať už v minulosti tento trh existoval či ne;
- 4) ovládnutí nového zdroje surovin nebo polotovarů, opět bez ohledu na to, zda tento zdroj již dříve existoval či nikoliv...;
- 5) vznik nového organizačního uspořádání daného odvětví jako např. vytvoření monopolního postavení nebo naopak jeho rozbití" (Schumpeter, 1987, s. 197).

Procesem iniciace a zaváděním nových kombinací Schumpeter definoval akt podnikání a jednotlivce, kteří se jím zabývají, označil jako podnikatele. Vzhledem k tomu, že pro funkci podnikatele není v jeho koncepci vlastnictví podstatným znakem,¹³⁾ nejsou podnikatelé pouze různí vlastníci kapitálu, resp. přímo vlastníci firm, kteří realizují inovační činnost, ale všichni ti, kteří v rámci hierarchie firmy prosazují nové kombinace. Za podnikatele lze tedy považovat jak některé manaže-

12) Endogenní charakter inovací je nástrojem dynamizace jeho analýzy. V neoklasické ekonomii je technologický pokrok změnou ve vnějších datech.

13) Ani Kirznerův podnikatel není bezprostředně spojen s vlastnictvím. Kirzner ve svém výkladu považuje vlastnictví a podnikavost za samostatné funkce, rozděluje je jen z analytických důvodů. Čisté podnikatelské rozhodnutí jsou u něj vyhrazena "rozhodujícím, co nic nevlastní". Uvažuje-li vlastníka aktiv, pohlíží na něj jako na nakupujícího služby těchto aktiv od sebe samého. Kirznerův podnikatel je veden především svou "ostražitostí" k ziskovým příležitostem, jejichž objevení znamená něco dosažitelného za nic. Podnikatelský objev tedy nevyžaduje žádné investice.

ry, členy správních rad a akcionáře, tak i některé řadové zaměstnance firmy, kteří splňují dané kritérium.¹⁴⁾ Podnikatelskou funkci mohou vykonávat i osoby, které nemají trvalý vztah k podniku, ale jsou zapojeny do činnosti, jejímž cílem je tvorba nových struktur. Mezi podnikatele v tomto smyslu tedy patří i finančníci, právní poradci, technici atd. Vzhledem k tomu, že Schumpeterova definice spojuje podnikatele pouze s jeho inovační funkcí, lze mezi podnikatele zařadit např. i orgány socialistické společnosti. Tím se Schumpeter odlišoval od koncepce podnikatelství v rakouské škole. V teorii rakouské školy a zejména v koncepci I. Kirznera je totiž podnikatel nejen hnací silou tržní ekonomiky, ale zároveň pouze tržní ekonomika je schopna vytvářet podnikatele. Se zánikem tržního hospodářství v této teorii zaniká i osoba podnikatele.

Zatímco v Kirznerově teorii je podnětem pro podnikatelství, resp. podnikatelskou „ostrážitost“ vize čistého zisku, u Schumpetera je otázka motivace mnohem složitější. Přestože je zisk v Schumpeterově teorii evidentně výsledkem podnikatelské činnosti¹⁵⁾ a oceněním úspěchu podnikatelových inovací, chápe ho spíše jako něco co podnikatelskou činnost doprovází než jako samotný cíl. Schumpeter identifikoval tři základní motivy, které stojí v pozadí činností podnikatele. V této souvislosti uvedl:

“Na začátku je sen a vůle k založení soukromé říše a obvykle také, i když to není bezpodmínečně nutné, celé dynastie. Moderní svět sice nic takového nezná, ale to co může být v tomto směru dosaženo na základě průmyslového a obchodního úspěchu, a co je tedy dostupné modernímu člověku, se nejvíce blíží ideálu středověkého rytířství. Jeho kouzlo je silné především pro ty, kteří nemají jinou možnost dosáhnout společenského uznání... Bližší analýza by zřejmě ukázala celou řadu variací v motivaci v rámci této skupiny motivů počínaje duchovními ambicemi až po snobismus” (1955, s. 93).

Druhý okruh motivů je spojen s podnikatelovou vůlí zvítězit.

“Na jedné straně odhodlání bojovat, na druhé straně touha po úspěchu pro úspěch samotný... Velikost zisku je tu ukazatelem úspěchu, symbolem vítězství, ale často jen proto, že jiné měřítko neexistuje. Hospodářská činnost se pokládá za sport – za finanční závody nebo spíše za boxerský zápas” (Schumpeter, 1987, s. 236).

Třetím motivem je radost z tvoření, z práce, z umění věci zrealizovat. Podle Schumpetera je tento motiv nejméně hedonistický a lze proto na něj jen obtížně aplikovat schéma ekonomicky racionální kalkulace.

Z těchto motivů je patrná velmi slabá vazba mezi institucí soukromého vlastnictví a podnikatelskou činností. Jen první motiv je bezprostředně spojen se soukromým vlastnictvím, zbylé dva jsou vůči vlastnictví zcela indiferentní. Z těchto motivů lze proto vyvodit závěr, že podnikatelská činnost může být v zásadě provozována i mimo rámec tržního hospodářství (např. v socialistické ekonomice) a nemusí být bezpodmínečně pekuniárního charakteru.

Významným prvkem v Schumpeterově teorii podnikatelského procesu je úvěr. Aby mohl podnikatel uplatnit nevyužitý technický vynález a poznatky, musí získat zdroje, které se doposud využívají jiným způsobem. Podnikatelský úvěr umožňuje získání zdrojů pro inovace a financování nové výroby. Ze skutečnosti, že nová výroba je financována úvěrem podle Schumpetera plyne, že podnikatel na rozdíl od

14) Schumpeterova koncepce podnikatele je užší v tom smyslu, že podnikateli nejsou automaticky všichni, kteří stojí v čele nejrůznějších výrobních a jiných ekonomických jednotek, ale pouze ti, kteří se zabývají podnikatelskou činností, tj. zaváděním nových ekonomických kombinací. Skutečnost, že někdo zastává významnou manažerskou funkci ještě podle Schumpetera neznamená, že je podnikatelem.

15) Podnikatelský zisk Schumpeter chápe jako jediný reálný zisk v ekonomice, který v procesu difúze inovace v ekonomice postupně zaniká.

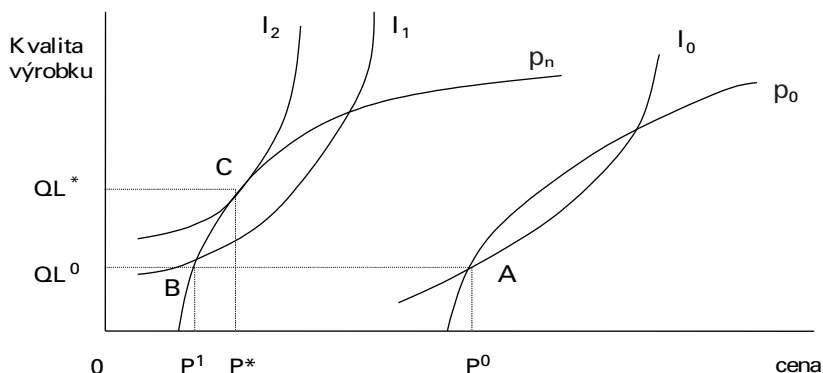
kapitalisty nenese žádné riziko. Není pochyb, že je to do určité míry pravda. Podnikatel se však v každém případě pohybuje ve světě nejistoty a má-li být jeho činnost úspěšná (a tedy zisková), musí se při snaze o pravdivé vidění budoucího stavu trhu s nejistotou vyrovnat.

Z toho, co bylo doposud řečeno o úloze podnikatele vyplývá, že se role podnikatele v Schumpeterově tržním procesu výrazně odlišuje od úlohy, kterou plní podnikatel v tržním procesu I. Kirznera.

„Existuje jeden důležitý ohled – i když jen v důrazu, ve kterém se Schumpeterův podnikatel liší od mého [tj. od podnikatele Israela Kirznera]. Schumpeterův podnikatel jedná tak, že narušuje existující rovnovážnou situaci. Podnikatelská aktivita narušuje kontinuální kruhový tok. Podnikatel je popsán jako iniciátor změn, tvůrce nových příležitostí. Každý nával podnikatelských inovací nakonec vede k nové rovnovážné situaci. Podnikatel je prezentován jako prvek narušující rovnováhu spíše než obnovující rovnováhu... Naproti tomu moje nakládání s podnikatelem zdůrazňuje jeho roli při obnovování rovnováhy“ (Kirzner, 1973, s. 73-74).

Schumpeter viděl podnikatele jako sílu, která zaváděním inovací (výrobků, výrobních technik atd.) narušuje existující rovnováhu a jí odpovídající alokaci zdrojů. Pro Kirznera je podnikatel naopak silou navozující ekonomickou rovnováhu. Pro Kirznera i Schumpetera je však příznačné, že jejich teorie nějakým způsobem pracují s konceptem rovnováhy tak, jak ho popisuje neoklasická ekonomie. Oba definují ekonomickou rovnováhu jako situaci, v níž relativní ceny vyrovnávají nabídky a poptávky při daných preferencích, vkusu obyvatel a existujících zdrojích. Schumpeter ve své teorii zdůrazňoval aktivity podnikatele, které mění tyto danosti (preferenze, vkus, existující zdroje atd.). Kirzner naproti tomu nevidí podnikatele jako inovátora, ale jako člověka „ostrážitého“ vůči ziskovým příležitostem, které již existují a čekají jen na své zpozorování a využití. Kirznerův podnikatel spíše využívá příležitosti než že by byl jejich tvůrcem. Kirzner říká: „Funkce podnikatele podle mě nespočívá v posouvání křivek nákladů a příjmů, ale v povšimnutí si, že se ve skutečnosti posunuly“ (1973, s. 81). Schumpeterův podnikatel je nerovnovážnou silou, protože aktivně posouvá křivky, zatímco Kirznerův podnikatel pozoruje posun křivek a využívá z toho plynoucích příležitostí.

Don Boudreaux (1994) vytváří koncept širšího chápání ekonomické rovnováhy, který umožňuje uznání obou funkcí podnikatele. V tomto konceptu se pokouší integrovat Kirznerovu a Schumpeterovu teorii podnikatele. Koncept širšího chápání ekonomické rovnováhy lze znázornit pomocí následující grafické expozice.

Na horizontální ose měříme peněžní ceny určitého zboží, na vertikální ose měříme kvalitu zboží. Don Boudreaux pro jednoduchost redukuje kvalitu na jednu dimenzi – očekávanou životnost výrobku, přičemž připouští, že je to značně nerealistický předpoklad neboť v reálném světě je kvalita multidimensionálním jevem.

Čím vyšší je kvalita zboží, tím vyšší je cena, kterou jsou spotřebitelé za daný statek ochotni zaplatit. Hypotetické indifferenční křivky na obrázku zachycují výměnu (trade-off) mezi nižší cenou a vyšší kvalitou. Indifferenční křivky, které se nacházejí více vlevo nahoře, zachycují vyšší úroveň uspokojení spotřebitele.

Samozřejmě existuje výměna mezi cenou a kvalitou i na straně výrobce. Jelikož kvalita není k dispozici zdarma, poskytování kvalitnějších výrobků je nákladnější, a proto musí výrobci získat vyšší příjmy z prodeje, aby byli ochotni poskytovat kvalitnější zboží a služby. Budeme-li předpokládat konstantní velikost fyzických prodejů dané firmy, pak jsou vyšší ceny nezbytné pro vyšší příjmy. Výměna na straně firmy zachycuje křivka stejného zisku. Křivka stejného zisku zachycuje různé kombinace cen a kvality, při nichž zůstává úroveň zisku firmy konstantní. Křivky stejného zisku více vzdálené od počátku zachycují vyšší úroveň zisku. Křivka označená jako „ π “ reprezentuje normální zisk. Produkce v jakémkoli bodě nalevo od této křivky se neuskuteční, protože plně nepokryje veškeré náklady. Produkce napravo od této křivky vynáší nadprůměrné zisky, které lákají další výrobce do odvětví.

Předpokládejme, že kvalita zboží je QL^0 a cena dosahuje výše P^0 . Tuto kombinaci zachycuje na obrázku bod A. Výrobci vydělávají nadprůměrné zisky a spotřebitelé získávají celkový užitek, který reprezentuje indifferenční křivka I_0 . Jestliže je kvalita výrobku fixována na úrovni QL^0 , pak je jedinou úlohou konkurence snížit cenu z P^0 na P^1 . Pro spotřebitele bude snížení ceny výhodné, protože se budou pohybovat na vyšší indifferenční křivce, tzn. že jejich celkový užitek bude ve srovnání s předešlou situací vyšší. Pokud je kvalita fixována na úrovni QL^0 , pak dlouhodobě rovnovážná cena nemůže klesnout pod úroveň ceny P^1 . P^1 je rovnovážnou cenou, která vyrovnává nabídku a poptávku.

V této situaci existuje mnoho kombinací ceny a kvality, ve kterých spotřebitel získává větší uspokojení než v bodě B a přitom firmy dosahují takového zisku, který jim umožňuje zůstat v odvětví i v dlouhém období. Na obrázku představuje kvalita výrobku QL^* a cena P^* nejvyšší dosažitelnou míru uspokojení spotřebitele. Don Boudreaux říká: „Tvrdit, že cena P^1 je optimální nebo rovnovážnou cenou pouze proto, že je to nejnižší cena při dané úrovni výrobku QL^0 , znamená ignorovat fakt, že zlepšení kvality výrobku je nejen možné, ale i žádoucí. Přehlížení možnosti zlepšení v necenových dimenzích výrobků implikuje příliš omezenou definici konkurenční rovnováhy“ (1994, s. 59). Chápeme-li rovnovážnou cenu konvenčně jako cenu, která vyrovnává danou nabídku a poptávku, nemusíme se podle konceptu rovnováhy v širším smyslu nacházet v bodě skutečné tržní rovnováhy, kde není předem dána kvalita výrobku.

Schumpeter i Kirzner přijímají definici rovnováhy jako situaci, v níž cena vyrovnává dané nabídky a poptávky. Podle této definice je každý bod na křivce „ π “ bodem rovnováhy. Schumpeter považuje pohyby v necenové (kvalitativní) dimenzi za přinejmenším stejně rozšířené a žádoucí jako jsou pohyby v cenové dimenzi. Jelikož je v jeho koncepci tržního procesu podnikatel aktivním prvkem, který způsobuje změny v necenové dimenzi, jsou s činností podnikatele spojeny nerovnovážné tendence. Kirzner klade naopak důraz na změny v cenové dimenzi. Protože oba teoretici pracují v kontextu konvenčně chápané rovnováhy, při níž cena vyrovnává dané nabídky a poptávky, je logicky změna v kvalitě výrobků považována za zdroj nerovnovážné tendence, zatímco změny v cenách, které odstraňují nadnormální zisky, jsou považovány za zdroj rovnovážných tendencí.

Don Boudreaux ve svém konceptu širšího chápání ekonomické rovnováhy zdůrazňuje, že oba typy aktivit podnikatelů jsou důležitou součástí tržního procesu.

“Označovat aktivity jednoho podnikatele jako navozující rovnováhu a aktivity druhého podnikatele jako narušující rovnováhu je přinejmenším arbitrární. Konkurenci je lepší modelovat jako sílu, která posouvá trh od méně žádoucí kombinace ceny a kvality (bod B) k více žádoucí kombinaci ceny a kvality (bod C). Jakýkoli pohyb k bodu C je pohybem směrem k rovnováze a jako takový by měl být chápán” (1994, s. 59).

Ukázal tedy, že zdánlivě nerovnovážné tendence mohou být ve skutečnosti jen jinou dimenzí tendence k rovnováze. Hlavním přínosem konceptu širšího chápání ekonomické rovnováhy je to, že obohacuje diskusi a vytváří prostor pro integraci různých přístupů rakouské školy na širším a bohatším základě.

4. 2 *Některé současné diskuse o podnikatelství v rakouské škole*

Hlavní rysy teorie podnikatele Ludwiga von Misesa jsou v soudobé rakouské škole všeobecně akceptovány. Přestože je teorie konkurenčního tržního procesu podnikatelského objevování Israhela Kirznera rovněž široce přijímána, objevují se k ní v současných diskusích vedených mezi hlavními představiteli rakouské školy některé kritické výhrady.

V diskusích je často vyjadřována obava, že pojem podnikatelské „ostražitosti“ až příliš odděluje podnikatele od ryze kreativní činnosti. Podnikatelská „ostražitost“ vůči ziskovým příležitostem by se podle kritiků neměla v takové míře koncentrovat pouze na povšimnutí si již existujících plně vyvinutých příležitostí, které jen čekají na své využití, ale měla by být více zdůrazněna kreativní úloha podnikatele.

Pojem podnikatelské „ostražitosti“ jeho kritici navíc často neprávem vnímají jako pojem, který abstrahuje od nejistoty. Pojetí podnikatelství jako všímavosti vůči příležitostem je, podle kritiků, spojeno pouze s úspěšným ziskovým využíváním příležitostí a nebere v úvahu možnost podnikatelské ztráty.

Podle mého názoru obě kritické připomínky Kirzner úspěšně vyvrátil ve své stati *Uncertainty, Discovery and Human Action: A Study of the Entrepreneurial Profile in the Misesian System* (1982), kde ukázal, že rozšíření simultánní arbitráže na intertemporální arbitráž dává jasně vyniknout prvku nejistoty v jeho teorii. Podnikatelská „ostražitost“, která se vztahuje k ziskovým příležitostem, jež se nacházejí v budoucnosti, musí logicky zahrnovat nejistotu, která je spojena s plynutím času. Využívání budoucích příležitostí nelze provádět bez předvídavosti a úvah o tom, co vlastně ještě neexistuje, ale co může nastat v budoucnu. Kirzner tím prokázal, že kvality podnikatele jako je kreativita, představivost a úsudek hrají v jeho teorii významnou a nepostradatelnou roli.

Přesto v rámci rakouské školy existují alternativní pohledy na tržní proces. Jak již bylo řečeno, podnikatelské objevování v teorii I. Kirznera zahrnuje prvky, se kterými všichni představitelé neorakouské školy souhlasí. Avšak specifický prvek jeho teorie, tendence k dosahování rovnováhy, která je v rámci tržního procesu založena na vzájemném objevování a učení se tržních účastníků, mnozí moderní teoretici rakouské školy odmítli. Tito teoretici zdůrazňují o něco více než je tomu v případě I. Kirznera budoucí nejistotu, se kterou se musí tržní účastníci potýkat. V rámci neorakouské školy můžeme rozlišit dva alternativní proudy ke Kirznerově přístupu podnikatelského objevování, které jsou založeny na zdůraznění radikální nejistoty. První přístup se ohrazuje proti tendenci k rovnováze v tržním procesu, druhý přístup odmítá důraz na podnikatelské objevování založené na systematic-

kém vzájemném učení se jako na klíčový prvek tržního procesu. Odmítají rovněž úvahu, že by tržní systém šel k bodu jakési aproximativní rovnováhy.

Ti, kteří protestují proti tendenci k rovnováze v tržním procesu, byli seskupeni kolem vedoucí osobnosti neorakouské školy Ludwiga Lachmanna. Mnoho mladých příslušníků rakouské školy navázalo na jeho dílo a přispělo k obohacení rakouské teorie tržního procesu. Lachmann, stejně jako všichni protagonisté teorie podnikatelského objevování, viděl, že tržní proces je v neustálém pohybu. V tomto ohledu existuje naprostá shoda s teorií Israela Kirznera. Lachmannova odlišnost spočívá ve zdůraznění toho, že v neutuchajícím pohybu tržního procesu neexistuje v žádném okamžiku záruka, že tendence k dosahování rovnováhy převáží nad neustále vznikajícími nerovnovážnými procesy, které jsou iniciovány změnami v nezávislých proměnných tržního systému. Lachmann a jeho přívrženci tím zpochybnili samotný smysl konceptu ekonomické rovnováhy. Kirznerův přístup podnikatelského objevování považují za snahu zachránit nehájitelný (rovnovážný) způsob chápání trhu v neoklasické ekonomii. Neustálé změny, které představují i akty podnikatelské odvahy, musí mařit snahy ostatních podnikatelů, a proto tržní proces podle nich nemůže být považován za systematický proces vzájemného objevování.

Proti systematickému charakteru učení se v tržním procesu vystupují lidé, kteří byli seskupeni kolem Murraya Rothbarda a Josepha Salerna. Rothbard a Salerno neviděli tržní proces jako proces získávání znalostí, ale jako kontinuální proces podnikatelského rozhodování, který je ve světě neustálých změn založen na monetární kalkulaci odhadovaných zisku a ztrát. Rozsah, ve kterém je tržní proces koordinován, není připisován systematickému procesu vzájemného učení se, ale schopnosti nadaných podnikatelů užívat peněžní ceny jako nástroj kalkulace pro užití vzácných zdrojů způsobem, který spotřebitelé považují za nejpřínosnější. Oba autoři ve svém díle nenavazují na Hayeka a jeho teorii znalostí (kterou však nepopírají), ale rozvíjejí dílo Misesa.

Jejich přístup má vážný důsledek: „Z hlediska Misesovy katallaxe, prohlášení, že trh je uváděn do rovnováhy nemůže nikdy znamenat, že se tržní proces ve skutečnosti přibližuje k dané dlouhodobé rovnováze v historickém čase“ (Salerno, 1993, s. 122). Vnější změny v jejich pojetí neustále narušují tendenci k rovnováze.

V této kapitole jsem se snažil ukázat, že diskuse o tržním procesu jsou v rakouské škole neustále živé a jsou předmětem permanentního vývoje. Bez stručného zachycení alternativních moderních neorakouských přístupů k tržnímu procesu by tento výklad nebyl úplný. Přístup I. Kirznera, který v charakteristice rakouské školy převládá a který usiloval o shrnutí a integraci názorů nejvýznamnějších představitelů rakouské školy, nemůže být považován za jediné možné vysvětlení tržního procesu a jakousi konečnou ortodoxii již jen proto, že sám podpořil vznik alternativních přístupů k vysvětlení tohoto procesu.

5. Závěr

Není náhodné, že se osoba podnikatele stala hlavním bodem teorie rakouské školy prakticky již v době svého vzniku. Subjektivismus, který leží v metodologických základech rakouské školy, činí úlohu podnikatelství zcela pochopitelnou. Důraz na znalosti, představivost, nevědomou neznalost a podnikatelské objevování je zcela přirozenou a organickou součástí subjektivistického přístupu k ekonomické analýze.

Tržní proces rakouské školy poukazuje na spontánní vznik tržního řádu, který funguje bez vědomého lidského záměru pouze na základě jednání jednotlivců, jež mají sice nedokonalé znalosti, zato však aktivní a kreativní myšlení. Tržní proces

rakouské školy představuje samostatnou komplexní teorii, která se snaží lépe vysvětlit fungování tržní ekonomiky a neustále se měnící lidské společnosti, což je podle příslušníků rakouské školy hlavní úkol ekonomie.

V historii rakouské školy samozřejmě zaznamenala úloha podnikatele a pojetí tržního procesu jistý vývoj. Moderní teorii podnikatelství představuje především teorie trhu jako konkurenčního podnikatelského procesu I. Kirznera, která integruje teoretické přístupy dvou velikánů rakouské školy – Misesa a Hayeka. Diskuse o tržním procesu a úloze podnikatele je v rakouské škole stále živá a je předmětem permanentního vývoje, ve kterém je argumentace představitelů rakouské školy neustále zdokonalována a prohlubována.

Přes zmíněné odlišnosti a názorový vývoj hlavních představitelů rakouské školy lze na závěr stručně shrnout hlavní rozdíly mezi rakouským pohledem na trh jako na dynamický podnikatelský proces a převážně neoklasickým vnímáním trhu jako stavu ekonomické rovnováhy. Hlavní odlišnosti mezi ekonomickou rovnováhou a tržním procesem rakouské školy stručně charakterizují následující body (viz Ikeda, 1994):

- v teorii trhu rakouské školy jsou plány, přinejmenším některých tržních účastníků, vzájemně konfliktní a nekonzistentní, i když tržní mechanismus zajišťuje jistý stupeň koherence trhu. Naproti tomu v tržní rovnováze existuje úplná koordinace plánů (vzájemně se posilující očekávání) jednotlivých tržních účastníků. Tyto plány jsou zcela konzistentní s danými preferencemi, technologií a zdroji;

- podle rakouské školy tržní účastníci jednají cílevědomě v tom smyslu, že se snaží zlepšit uspokojení svých potřeb a dosáhnout podnikatelského zisku, přestože si nejsou vědomi všech možností jak tak učinit. Tyto možnosti jsou předmětem podnikatelského objevování. Naproti tomu v neoklasické ekonomii je chování jednotlivců racionální v tom smyslu, že za jinak nezměněných okolností a všech daných relevantních informací maximalizují užitečnost tím, že volí nejnižší náklady pro uspokojení svých daných preferencí;

- teorii rakouské školy dále charakterizují neúplné znalosti tržních účastníků, učení se z chyb a nepredikovatelnost změn na trhu. U mnoha jednotlivců se na trhu setkáváme s prvkem překvapení a omylu. Vnímáme-li však trh především jako rovnovážný, pak musí být každá změna na trhu předpověditelná. To vylučuje možnost jakéhokoli ryzího omylu a překvapení;

- neustále se objevující zisky a ztráty jsou základem tržního procesu rakouské školy. Ekonomický zisk nebo ztráta je ale nekonzistentní s ekonomickou rovnováhou. V teorii ekonomické rovnováhy buď ekonomický zisk vůbec neexistuje nebo představuje jen velice pomíjivou kategorii;

- v teorii tržního procesu rakouské školy existují nerovnovážné ceny, které jsou odrazem tržní nerovnováhy. Tyto ceny působí jako signál ziskových příležitostí. Objevení ziskových příležitostí a jejich využití zlepšuje tržní koordinaci. V teorii ekonomické rovnováhy převládají rovnovážné ceny, které zajišťují plnou vzájemnou slučitelnost plánů jednotlivců a základních veličin;

- existence neobjevených ziskových příležitostí a podnikatelských chyb implikuje neefektivní alokaci zdrojů. Tržní proces má sklon tuto neefektivnost napravit. Naproti tomu v teorii rovnováhy trh za daných transakčních nákladů efektivně alokuje zdroje podle nejvýše oceněných užití.

Z tohoto stručného shrnujícího srovnání a zejména z předešlé analýzy by měl být dobře patrný kritický význam radikální neznalosti a koordinační funkce podnikatelského konkurenčního objevování v teorii rakouského tržního procesu.

Na závěr je nutné ještě zdůraznit, že pohled rakouské školy na trh sebou nese vážné důsledky pro aplikovanou ekonomii a hospodářskou politiku. Mnohdy totiž implikuje naprosto odlišné závěry než ke kterým dochází neoklasická ekonomie.

Odlišnosti jsou patrné zejména v oblasti protitrustové politiky, v pohledu na ekonomickou a sociální spravedlnost, ekonomii blahobytu, vládní regulaci a právo. Implikace tržního procesu rakouské školy přesahují rozsah této stati, a proto jsem se jim zde nevěnoval. Jejich analýza si zaslouží samostatnou navazující práci.

Literatura

- Arrow, K. J.:** Towards a Theory of Price Adjustment. In: Bramovitz M. (ed.): *The Allocation of Economic Resources*. Atanford, Stanford University Press 1959, s. 41-51.
- Arrow, K. J., Debreu, G.:** Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy. *Econometrica*, 1954, č. 3, s. 265-290.
- Arrow, K. J., Hahn, F. H.:** *General Competitive Analysis*. Edinburgh, Oliver and Boyd 1971.
- Baird, Ch.:** Profit and Loss. In: Boettke, P.: *The Elgar Companion to Austrian Economics*. New York, Edward Elgar 1994, s. 143-149.
- Bourdreaux, D.:** Schumpeter and Kirzner on Competition and Equilibrium. In: Boettke, P., Prychitko, D.: *The Market Process. Essays in Contemporary Austrian Economics*. Aldershot, Edward Elgar 1994, s. 52-61.
- Böhm-Bawerk, E.:** *Capital and Interest: A Critical History of Economical Theory*. New York, Augustus M. Kelley 1970.
- Böhm-Bawerk, E.:** *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*. Praha, Academia 1991.
- Čapek, A.:** J. A. Schumpeter a podnikatelství v ekonomické teorii. Praha, Ekonomický ústav ČSAV 1990.
- Debreu, G.:** Theory of Value. New York, Wiley 1959.
- DiLorenzo, T.:** Competition and Political Entrepreneurship: Austrian Insights into Public-Choice Theory. *The Review of Austrian Economics*, 1990, č. 1, s. 59-71.
- Dow, S. C.:** *The Methodology of Macroeconomic Thought. A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics*. Northampton, Edward Elgar Publishing Limited 1996.
- Fehl, U.:** Spontaneous Order and the Subjectivity of Expectations: A Contribution o the Lachmann-O Driscoll Problem. In: Kirzner, I. (ed.): *Subjectivism, Intelligibility and Understanding*. Basingstoke and London, Macmillan 1986, s. 72-86.
- Hawley, F. B.:** *Enterprise and the Productive Process*. New York, Putman 1907.
- Hayek, F. A.:** Competition as a Discovery Procedure. In: Hayek, F. A.: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Chicago, University of Chicago Press 1978, s. 179-190.
- Hayek, F. A.:** Economics and Knowledge. *Economica*, 1937, č. 4, s. 33-54.
- Hayek, F. A.:** *Individualism and Economic Order*. London, Routledge and Kegan Paul 1948.
- Hayek, F. A.:** *Studies in Philosophy, Politics and Economics*. Chicago, Chicago University Press 1967.
- Hayek, F. A.:** The Meaning of Competition. Princeton. Stafford Little Lecture Princeton University, May 1946 (In: Hayek, F. A.: *Individualism and Economic Order*. Chicago, University of Chicago Press, 1948; repr. Henry Regnery 1972, s. 92-106).
- Hayek, F. A.:** The New Confusion about Planning. In: Hayek, F. A.: *New Studies in Philosophy, Politics. Economics*. Chicago, University of Chicago Press 1978, s. 232-246.
- Hayek, F. A.:** Využívání informací ve společnosti (The Use of Knowledge in Society, 1945). In: Ježek, T.: *Liberální ekonomie. Kořeny euroamerické civilizace*. Praha, Prostor 1993, s. 161-178.
- Herbener, J.:** The Role of Entrepreneurship in Desocialization. *The Review of Austrian Economics*, 1992, č. 1, s. 79-93.
- High, J.:** The Market Process: an Austrian View. In: Boettke, P., Prychitko, D.: *The Market Process. Essays in Contemporary Austrian Economics*. Aldershot, Edward Elgar 1994, s. 19-28.
- Holcombe, R.:** Entrepreneurship and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 1998, č. 2, s. 45-62.
- Holman, R.:** *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha, C. H. Beck 1999.
- Holman, R.:** *Vývoj ekonomického myšlení*. Praha, Liberální institut 1994.

- Ikeda, S.:** Market Process. In: Boettke, P.: *The Elgar Companion to Austrian Economics*. New York, Edward Elgar 1994, s. 23-29.
- Kirzner, I.:** *Competition and Entrepreneurship*. Chicago, University of Chicago Press 1973.
- Kirzner, I.:** *Discovery and the Capitalist Process*. Chicago, Chicago University Press 1985.
- Kirzner, I.:** Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*, 1997, č. 1, s. 60-85.
- Kirzner, I.:** Entrepreneurship. In: Boettke, P.: *The Elgar Companion to Austrian Economics*. New York, Edward Elgar 1994, s. 103-110.
- Kirzner, I.:** Government Regulation and the Market Discovery Process. In: Kirzner, I.: *Perils of Regulation: A Market Process Approach*. University of Miami School of Law, Law and Economics Center Occasional Paper 1978, s. 13-19.
- Kirzner, I.:** *Jak fungují trhy*. Praha, Liberální institut, Centrum liberálních studií, MegaPrint Praha 1998
- Kirzner, I.:** *Ludwig von Mises. The Man and his Economics*. Wilmington, Delaware, ISI Books 2001.
- Kirzner, I.:** Mises and His Understanding of the Capitalist System. *Cato Journal*, 1999, č. 2, s. 215 – 228.
- Kirzner, I.:** *Perception, Opportunity and Profit*. Chicago, The University of Chicago Press 1979.
- Kirzner, I.:** Prices, the Communication of Knowledge, and the Discovery Process. In: Leube, K. R., Zlabinger, A. H. (ed.): *The Political Economy of Freedom: Essays in Honour of F. A. Hayek*. Vienna, Philosophia Verlag, s. 193-206.
- Kirzner, I.:** The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians. *The Review of Austrian Economics*, 1988, č. 2, s. 1-18.
- Kirzner, I.:** *The Driving Force of the Market: Essays in Austrian Economics (Foundations of the Market Economy)*. London, New York, Routledge 2000.
- Kirzner, I.:** *The Meaning of Market Process. Essays in the Development of Modern Austrian Economics*. London, Routledge 1992.
- Kirzner, I.:** Uncertainty, Discovery, and Human Action: A Study of the Entrepreneurial Profile in the Misesian System. In: Kirzner, I. (ed.): *Method, Process and Austrian Economics*. Lexington, MA. D. C. Heath Lexington Books 1982, s. 139-159.
- Klein, P.:** Entrepreneurship and Corporate Governance. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 1999, č. 2, s. 19-42.
- Knight, F.:** *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston, Houghton Mifflin Co. 1921.
- Lachmann, L. M.:** From Mises to Shackle: An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society. *Journal of Economic Literature*, 1976, č. 1, s. 54-62.
- Lachmann, L. M.:** On the Central Concept of Austrian Economics: Market Process. In: Dolan, E. G. (ed.): *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City, Seed & Ward Inc. 1976, s. 126-132.
- Langlois, R.:** The Market Process: An Evolutionary View. In: Boettke, P., Prychitko, D.: *The Market Process. Essays in Contemporary Austrian Economics*. Aldershot, Edward Elgar 1994, s. 29-37.
- Menger, C.:** *Principles of Economics*. New York, New York University Press 1981.
- Mises, L.:** Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. In: Hayek, F. A.: *Collectivist Economic Planning*. London, George Routledge & Sons Ltd. 1935, s. 87-130.
- Mises, L.:** *Human Action: A Treatise on Economics* (3rd rev. ed.). Chicago, Contemporary Books 1966.
- Mises, L.:** *Liberalismus*. Praha, Liberální institut, Centrum liberálních studií, Ekopress 1998.
- O Driscoll, J. P. Jr.:** Spontaneous Order and the Coordination of Economic Activities. In: Spadaro, L. M.: *New Directions in Austrian Economics*. Kansas City, Sheed Andrews and McMeel, Inc., 1978, s. 111-142.
- O Driscoll, J. P. Jr., Rizzo, M.:** *The Economics of Time and Ignorance*. Oxford, Basil Blackwell 1985.
- Pasour, J.:** The Efficient-Markets Hypothesis and Entrepreneurship. *The Review of Austrian Economics*, 1989, č. 1, s. 95-107.

- Rothbard, M.:** Breaking Out of the Walrasian Box: The Cases of Schumpeter and Hansen. *The Review of Austrian Economics*, 1989, č. 1, s. 97-107.
- Rothbard, M.:** Man, Economy, and State. Auburn University, Ludwig von Mises Institute 1993.
- Říkovský, M.:** Debata o socialistické kalkulaci a její vliv na vývoj rakouské školy. *Politická ekonomie*, 2002, č. 1, s. 61-78.
- Říkovský, M.:** Rakouská škola a její kritika standardního matematického přístupu k ekonomii. *Politická ekonomie*, 2001, č. 5, s. 717-734.
- Salerno, J.:** Mises and Hayek Dehomogenized. *The Review of Austrian Economics*, 1993, č. 2, s. 113-146.
- Say, J. B.:** *A Treatise on Political Economy or Production, Distribution and Consumption of Wealth*. Philadelphia, Rensen and Hafelfinger 1880.
- Shackle, G. L. S.:** *Epistemics and Economics: A Critique of Economic Doctrines*. Cambridge, Cambridge University Press 1972.
- Shackle, G. L. S.:** *Expectations, Enterprise & Profit*. London, Allen & Unwin 1970.
- Shackle, G. L. S.:** *Expectation in Economics*. Cambridge, Cambridge University Press 1949.
- Shackle, G. L. S.:** Professor Kirzner on Entrepreneurship. *Austrian Economics Newsletter*, 1983, č. 1, s. 7-8.
- Shand, A. H.:** *The Capitalist Alternative: An Introduction to Neo-Austrian Economics*. New York, New York UP 1984.
- Schumpeter, J.:** *Capitalism, Socialism & Democracy*. London, Allen & Unwin 1950.
- Schumpeter, J.:** Die Positive Methode in der Nationalökonomie. *Deutsche Literaturzeitung*, 1914, č. 35, s. 2099-2120.
- Schumpeter, J.:** *History of Economic Analysis*. New York, Oxford University Press 1994.
- Schumpeter, J.:** *Teória hospodárskeho vývoja. Analýza podnikateľského zisku, kapitálu, úveru, úroku a kapitalistického cyklu*. Bratislava, Pravda 1987.
- Schumpeter, J.:** The Common Sense of Econometrics. *Econometrica*, 1933, č. 1, s. 5-12.
- Schumpeter, J.:** The Process of Creative Destruction. In: Schumpeter, J.: *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper and Row 1950, s. 81-88.
- Schumpeter, J.:** *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA, Harvard University Press 1955.
- Sojka, M. a kol.:** *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, VŠE 1991.
- Soukupová, J., Hořejší, B., Macáková, L.:** *Mikroekonomie*. Praha, Management Press 1996.
- Stiglitz, J. E.:** *Whither Socialism?* Cambridge, MA, London, MIT Press 1994.
- Wieser, F.:** *Natural Value*. New York, Augustus M. Kelley Publishers 1971.
- Wieser, F.:** *Social Economics*. New York, Augustus M. Kelley Publishers 1967.

ENTREPRENEURSHIP AND THE COMPETITIVE MARKET PROCESS IN THE AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMICS AND IN THE WORK OF J. A. SCHUMPETER

Milan ŘÍKOVSKÝ, University of Economics, 4, W. Churchill Sq., CZ – 130 67 Prague 3, Czech National Bank, Na Příkopě 28, CZ – 115 03 Prague 1 (e-mail: milan.rikovsky@seznam.cz).

Abstract:

The aim of this paper is to introduce the market process as a central concept of Austrian economics as opposed to the general-equilibrium approach of the neoclassical school. In the first part the author shortly reviews the theme of entrepreneur and understanding of entrepreneurial function in the history of economic thought. In the second chapter the formation of the Austrian view of the market as an entrepreneurially driven process and simultaneous emergence of criticism of mainstream theory is explained. The chapter three describes the Austrian understanding of the market process based upon twin concepts of sheer ignorance and entrepreneurial discovery. The last chapter introduces the entrepreneurial market process theory of Schumpeter. Schumpeter's theory is subsequently compared with Kirzner's approach. The author also surveys and compares modern discussions about market process within the Austrian school of economics.

Keywords: Austrian school, entrepreneur, competition, discovery, disequilibrium, equilibrium, knowledge, information, market process

JEL Classification: B21, B53, D50